G. van Raephorst



LEVENSSCHETS

VAN DEN

ANTWERPSCHEN BEELDHOUWER

BARTHOLOMAEUS VAN RAEPHORST

DOOR

P. GÉNARD.



ANTWERPEN,

HENDRIK PEETERS, UITGEVER, KOEPOORTBRUG.

1853.

De geschiedenis der Antwerpsche Kunstschole is niet gemaekt; ieder dag doet ons nieuwe werken van vermaerde kunstenaren ontdekken; ieder dag brengt namen van groote, doch vergetene meesters te voorschyn.

De man, wiens streven en daden wy hier poogen af te schilderen, is een dergene die in hunnen leeftyd eener welverdiende fame genoten, en alhoewel er, by onze wete, geen zyner kunstwerken aen de woede der beeldstormers der XVIe eeuw mocht ontkomen, denken wy nochtans niet, dat zyn eens zoo groote name hierom voor de nakomelingschap moet verloren gaen [1].

Bartholomaeus van Raephorst werd omtrent den jare 1430 geboren. Zyn vader, Adriaen van Raephorst, behoorde aen een der eerste adelike familiën van Holland; hy was heer van Oudshoorn en Aerlanderveen, en bekleedde ten jare 1457 het ambt

[1] Wy voeden de hope dat deze levensschets de aendacht op Bartholomaeus moge roepe, en de nog bestaende voortbrengselen dezes meesters doe ontdekken. Inderdaed, hoevele kunstenaren, wier namen zelfs men over jaren niet meer kende, hebben thans hunnen vorigen roem terug bekomen? Zou de hamer der beeldstormeren de werken van Raephorst zoo druk getroffen hebben, dat er van dezen meester niets meer overblyft?

van schout te Haerlem. Zyne moeder, Agnes van Nievelt, was, even als haer gemael, afkomstig van een der doorluchtigste geslachten van Holland [1].

De oorlogsroem was tot dan de eenige titel van het huis van Raephorst; van de vroegste tyden af vinden wy ridders dezes namen onder de edellieden, die zich het meest in het krygsvak onderscheidden. Reeds in 1272 ontmoeten wy de broeders Dirk en Gerrit van Raephorst, ridders, die den grave van Holland, Floris den V, op eenen tocht tegen de West-Vriezen verzellende, in den veldslag op de Geest by Heilo, het leven lieten. Deze krygslust had zich in het edel geslacht bewaerd, en de vaderlandsche kronyken toonen ons dat de grootvader des beeldhouwers, ten jare 1367 in Henegauwen, tydens het beleg van Edingen, tot ridder werd geslagen, en ten jare 1396 den grave van Holland, Aelbrecht van Beijeren, in zyne oorlogen tegen de Vriezen volgde [2].

Alhoewel aen eenen stam toebehoorende, waer de krygslust zich op zulke schitterende wyze van vader tot zoon voortplantte, en, om zoo te zeggen, deel der ouderlike erfenisse maekte, kon de roem, welken men op 't oorlogsveld oogst, den jeugdigen Bartholomaeus niet bekoren. Zyne fyngevoelige ziele was den klank der wapens tegen; het was in verhevenere, in zoetere aendoeningen dan in menschenmoorden dat hy zyne vreugde, zyne wellust wou vinden;

[1] Bartholomaeus van Raephorst had twee broeders, beide ouder dan hy: *Aelbrecht*, die eene dochter van den heer van Beverwaerde huwde, en *Steven* die jongman stierf. Het wapen dezer familie is: *gefaest van zilver en sabel van zes stukken.*

[2] Zie hier wat J. Kok, in zyn *Vaderlandsch Woordenboek*, nopens dezen Bartholomaeus mededeelt: « *Bartholomeus van Raaphorst*, ridder geslagen in den jaare 1367, in Henegouwen in 't beleg van *Edingen*, wordt vermeld, in den jaare 1388, als Houtvester van Holland, en in de jaaren 1390 en 1394, als Hoogheemraad van Rhijnland. In den jaare 1396 verzelde hij *Albrecht van Beijeren*, graaf van Holland, op zijnen togt na Friesland, en bragt het zijne toe tot het behaalen van de overwinning. In hoogen ouderdom overleedt Heer *Bartholomeus*, in den jaare 1406, zijnde getrouwd geweest met *Catharina van Egmont*, dogter van *Jan van Egmont*, ridder, en *Guidijn van Amstel*. »

de kunst alleen kon hem deze schenken; en hoe weinig hare oefening met den ridderliken gedachten zyner bloedverwanten mocht strooken, zien wy hem gedurig den titel van beeldhouwer, niet alleen boven dien van adeliken, maer zelfs by uitsluiting dezes laetsten dragen [1].

Antwerpen was in de XVe eeuw zoo als nu, de bakermat der vlaemsche kunst. Sedert onheugelike tyden bestond hier de St. Lucasgilde, en deze vereeniging van het puik der nederlandsche kunstenaren had niet weinig bygebracht, om den smaek des volks te verfynen, en zynen tot dan ruwen geest voor het schoone vatbaer te maken. Daerby de voorspoedige, alhoewel vryheidskrenkende regering der hertogen van Burgundië, en de gedurige aengroeijing onzes handels, hadden in deze stad eenen rykdom, een welzyn doen ontstaen, welk noodzakelik den voordeeligsten invloed op de kunst moest uitoefenen.

Het was aen deze algemeene kunstdrift, welke het Antwerpsch volk begeesterde, dat de jeugdige Raephorst voedsel voor zyne vurige ziele kwam zoeken; het was de Lucasgilde die voor hem den tempel van het schoone moest ontsluiten, ja, hem tot den rang van kunstenaer verheffen.

Onbekend is de meester, dien Raephorst tot leider zyner eerste stappen in de moeijelike bane der kunst verkoor; doch indien men den meester volgens den leerling mag beoordeelen, moet hy een voortreffelik beeldhouwer geweest zyn. Zulks kunnen wy met des te meer zekerheid onderstellen daer wy den hoogen rang der familie Raephorst kennen, en dees geslacht, wien het aen geene geldmiddelen ontbrak, buiten twyfel den jongen Bartholomaeus aen eenen man van uitmuntende kennis zal hebben toevertrouwd.

Ofschoon wy den name des leeraers niet hebben mogen ontdekken, zoo kennen wy toch het jaer, waerop de jeugdige Bartholomaeus, in de St-Lucasgilde als meester werd ontfangen

[1] Buiten menigvuldige akten waer hy slechts de hoedanigheid van beeldhouwer bezit, blykt zulks nog uit zyn grafschrift dat hem geenen anderen titel toekent.

en als ware beeldhouwer zich dorst daerstellen. De Ligger, dit kostbaer boek, dat al de namen der Antwerpsche kunstenaren behelst, heeft gelukkelik ons dit merkweerdig tydstip bewaerd :

Int jaer ons Heere m.cccc en lv waren Regerders van Sint Lucas, Lucas Codden en Johs Bogaert. Dat sijn de vrijmesters die sij ontfang hebben

Jan Codden
Bertolomeus Rapost
Adriaen de Vroye
Jan van Malle.

Korts na zyne aenneming in de St.-Lucasgilde, welke voorzeker een der byzonderste feiten zyns levens uitmaekt, ging van Raephorst huwelik aen met Machteld Pots [1], de eenige dochter van den alombekenden Peeter Pot en van Maria Terrebroots [2], stichters van het St.-Salvatorsklooster te Antwerpen. By deze vrouwe, die hare ouders, in deugd en ware godsvrucht evenaerde [3], won hy zes kinderen, waerschynlik allen

[1] Men neme hier den uitgang van den familienaem Pot, in aendacht. Oudtyds en dat was een algemeen gebruik, zette men de namen der vrouwen in den genitief wanneer de voorleste letter een klinker was; wanneer twee medeklinkers het woord eindigden, voegde men er den uitgang *inne* by; *Pot*, maekte dus in het vrouwelik *Pots; Terrebroot*, *Terrebroots* ; *Sprongh, Spronghinne*, enz.

[2] Zie Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, III D. bl. 354.

[3] Machteld Pots, was weduwe van den ridder Arnoldus van de Werve, amman van Antwerpen.

Men leze den lof, welken de geleerde Antonius Sanderus van deze vrouwe in zyne *Chorographia sacra Brabantiæ* maekt: « Filia unica Petri Pot fundatoris hujus Monasterii fuit sanguine, morum honestate ac virtutum gloria insignis, honestissima matrona, Domina Mathildis Pot primo connubio juncta Præ-Nobili ac Illustri Viro Arnoldo vande Werve Equiti Aurato Ammanno Civitatis Antverpiensis ex Nicolao et Catharina de Wilre filio, Toparcha de Hoovorst, quod a Joanne Duce Burgundiæ in feudum acceperat, cui et a consiliis ex ordine Equestrium fuit..... Deinde Domina Mathildis Pot pro 2. marito sibi assumpsit spectabilem ac nobilissimum virum Bartholomæum van Raephorst Equitem

te Antwerpen geboren : Peeter, Machteld, Maria, Agnes, Margarita en Catharina.

Eenigen tyd na zyn huwelik, begaf onze Bartholomaeus zich naer Brussel, waer hy buiten twyfel voor werken van aenbelang geroepen was [1]. Eventwel, zyn verblyf in deze stad, moet van korten duer geweest zyn, want ten jare 1468, vinden wy hem te Brugge, waer men ter gelegenheid des kapittels van het Gulden Vlies en des huweliks van Karel-den-Stoute, hertog van Burgondië met Margarita, zuster van Edward IV, koning van Engeland, schitterende feesten bereidde, tot welker versiering men de beroemdste kunstenaren des lands uitgenoodigd had [2].

Den 2n july 1468, zegt de heer Kervyn de Lettenhove in zyne schoone geschiedenis van Vlaenderen [3], landde Margarita van Yorck te Damme, waer zy den volgenden dag, den hertog Karel in de wooning van den baljuw Eustachius Wydts, huwde, in tegenwoordigheid der aertsbisschoppen van Yorck en Trier, der bisschoppen van Salisbury, van Luik, van Metz, van Utrecht, van Doornik, van Kameryk, van Sarepta en van Terouane. Toen de jonge hertoginne den woon van Eustachius Wydts verliet, begaf zy zich naer Brugge. Zy droeg een lang wit kleed, dat aen de keel, door een breed gouden snoer gesloten werd, en had eene schitterende kroone op het hoofd. Elf honderd peerden volgden hare met madelieven, en met liefdesluijers opgesmukte draegkoets,

Auratum, de Patria ac Duce Brabantiæ et Burgundiæ meritissimum » T. 1, p. 512. Gemelde Sanderus geeft in dit werk eene volledige genealogische beschryving der familie Pot, welke een der schitterendste en deugdzaemste onzer stad is geweest. Men wachte zich eventwel, gelyk eenige schryvers het gedaen hebben, den titel *eques auratus* met dien van *ridder van het gulden vlies* te verwarren ; een *eques auratus* is niets meer dan een *gewoone ridder.*

[1] Comte DE LABORDE. *Les Ducs de Bourgogne. Études sur les lettres, les arts et l'industrie pendant le XVe siècle*, etc. T. I, p. 572. « Raporst (Berthelemy van), sculpteur de Bruxelles, il travaille en 1468 aux entremets de Bruges. » p. LXXIX.

[2] Namentlik : Jacques Daret, Philippot Truffin, Adenet le Doulx van Doornik, enz.

[3] T. 5, b. 136.

wanneer zy langs de H. Kruispoort hare intrede deed in de stad, welke men ter dier gelegenheid versierd had met praelbogen en stellagiën, waerop zinnebeelden aen den bybel ontleend, voorgesteld waren. Hier was het de geschiedenis van Adam en Eva, daer eenige verzen uit het Hooglied van Salomon. Duiven vlogen rondom Margarita, terwyl jonge maegdekens, haer het hoofd met roozenbladeren bestrooiden. De hertog en de hertoginne woonden een steekspel op de markt by, welke ten allen kanten was afgesloten. By de Halle, zag men eenen gouden boom en eenen reus, dien een dwerg leidde [1]. De koninginne van het eiland Onbekend kondigde aen dat zy dengenen wel zou beloonen, die haer uit den handen van den Bastaerd van Burgundië kon redden; deze heer die zich den titel van ridder van den Gulden Boom toeëigende, had, zoo hy zegde, dees feest ingericht, volgens een visioen hem door de goddinne Venus zelve gezonden. »

Wanneer eenige speren gebroken waren, werd er een prachtig noenmael in het paleis des hertogs opgediend. Niets overtrof ooit den rykdom welke alsdan daer ten toon werd gespreid, en verscheidene tusschengerechten deden er der vreugd herinneren, waermede het volk het huwelik des hertogs met eene engelsche vorstinne had begroet. »

Van Raephorst had niet weinig door zyn talent deze feesten opgeluisterd en het is dus niet te verwonderen dat hy in de rekeningen aen het hoofd der beeldhouweren gemeld wordt, eene eer, welke hem met den toenmaels beroemden schilder Jacobus Daret van Doornik te gelyk staet [2].

[1] Het is waerschynlik van dezen boom dat de rekeningen des hertogs het volgende melden : « Item fu faite en la court ung grant arbre doré, sur lequel avait un pellican doré gettant ypocras par le bec enmy ladicte court. » *Ann. de la Soc. d'émul. de Bruges.* T. III, 2e Série, p. 148.

[2] Op deze schilders zullen wy in een ander brochuer terug komen. Hier volgen de uittreksels uit hertogs Karels rekenboek, welk thans op de algemeene archiven des koningryks te Brussel berust : « Comptes de Fastre Hollet, touchant les ouvrages fais en l'ostel de Monseigneur le duc de Bourgoigne en sa ville de Bruges pour y tenir sa feste de sa Thoison d'or et la solempnité de ses

Na deze plechtigheden bygewoond te hebben, welke oneindig ter verbreiding zyner fame bybrachten, keerde Van Raephorst weder naer Antwerpen, waer hy de algemeene achting genoot, en in den omgang met de familie Pot en het plegen der christene deugden, de reinste vreugde vond. In deze stad leefde hy vreedzaem voort, wanneer eene droevige gebeurtenis zyn heil voor immer kwam verbreken. Zyne teergeliefde gade overleed na eene

nœpces, aussi de plusieurs entremetz de paintures et aultres pour servir aux banquets d'icelles en l'an 1468.

S'ensievent les paiemens fais par ledit Fastret, tant aux maistres paintres, tailleurs d'ymaiges, charpentiers, escrigniers et autres ouvriers estrangiers qu'on a envoié quérir par l'ordonnance de mondit seigneur et fait venir de pluisieurs villes audit lieu de Bruges pour ouvrer et faire lesdits entremetz, tant pour leur salaires et journées, commençans le XXVIIIe, jour de mars derrain passé et finissant ce XVIe d'avril ensuivant en l'an mil CCCCLXVII avant Pasques, qu'ils ont fait par l'adviz et ordonnance de monseigneur le comte de Charny, de messire Michault de Chaugy, seigneur de Chisse, de messire Olivier seigneur de la Marche, de Jaques de Villers, de Jehan de Salins et des paintres de mondit seigneur, dont le taux de leurs salaires et journées avec celui de leur venue, a esté fait en la présence desdits messire Michault, messire Olivier, Jehan de Salins et des paintres de monseigneur, par les doyen et jurez d'icelui mestier en la dicte ville, à ce appellez selon leur adviz et discrétion ; comme aussi pour les paiemens fais à cause des estoffes de or, d'argent, d'azur et d'autres couleurs nécessaires achatées pour employer esdits ouvraiges de paintures.

Premier paiement fait ausdits paintres, tailleurs d'ymaiges et autres ouvriers, les dits XVIe jour d'avril l'an Mil IIIJ.^c^ LXVII avant Pasques.

Et premiers :

A Jaques Daret, maistre paintre, demourant à Tournay, conducteur de plusieurs autres paintres soubz lui etc. . . . .

Tailleurs d'ymages.

A Berthelomi Van Raporst, paié pour XI jours qu'il a ouvré, en ce comprins sa venue de Brouxelles au dit Bruges, a XII s. pour jour..... VI. l. XII s.

V. *Comte de Laborde : les ducs de Bourgogne. Etudes sur les lettres, les arts et l'industrie pendant le XVe siècle*, etc. T. I, p. 572 en t. II, p. 339. *Annales de la Société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre. T. III. 2e série, p.* 141 *et suiv.* Men moet in aenmerking nemen dat van Raephorst de hoogste loon der beeldhouweren betaeld werd.

langdurige en pynlike ziekte [1], den 26 july 1482. Aen dezen slag kon het gevoelig hert des kunstenaers niet wederstaen ; hy volgde zyne echtgenoote in het graf op 20 february 1484, en verkoos zyne rustplaets in de Faconskerk te Antwerpen, alhoewel Machteld Pots en hare gansche familie in St-Salvatorsklooster begraven lagen. Zyne grafstede welke tot den jare 1782 bestond en ten gevolge der hervormingen van Jozef II. werd vernietigd, droeg het volgende opschrift :

Hier leet begraven
Bertelmees va Raephorst beltsnier
sterf ano lxxxiiij
xx daghe in februario.

[1] Machteld Pots werd met grooten luister, door den Prior Jacobus van Borsselen in St-Salvators kloosters, by hare ouders begraven : « Anno M.CCCC.LXXXII Venerabilis ac Insignis Matrona, Domina Mathildis Pot filia unica Petri Potzii fundatoris, felici prius connubio juncta Prænobili Domino Arnoldo vande Werve Equiti ; dein Excellentissimo Viro Bartholomæo Raephorst, quæ dinturna tabe exhausta, in corpore miseriam, in anima patientiam sustinens, pene per annum lecto affixa, placide obdormivit in Domino, 26 julii die S. Annæ Matris B. Mariæ Virginis, quam speciali semper devotione et affectu colebat. Hæc solemni pompa a Reverendo Admodum Domino Jacobo de Borsalia inhumatur ac terræ mandatur 1 augusti juxta pia ossa suorum Parentum in *artificiosissima tumba* quæ stabat in cripta infra summum altare, *quam summis expensis fieri curarunt pientissimi fundatores.*» Sanderus *op. cit.* p. 536.

Indien gelyk Sanderus het hier zegt, de *stichters* deze overschoone grafstede hebben doen maken, dan kan zy nooit, zoo als deze schryver op bl. 535 veronderstelt, het werk van *Aelbrecht Durer* zyn, die meer dan honderd jaer na de dood van Peeter Pot leefde. Wy integendeel, wy denken met recht, dat de tombe door Bartholomaeus van Raephorst werd gebeiteld, en wy staven onze meening hierdoor dat wy ten huize des heeren Moons-Vander Stralen eene oude schildery gezien hebben, waerop dit gedenkstuk afgebeeld is dat al de kenteekens der XIV eeuw draegt ; verder zouden wy niet begrypen hoe de familie Pot eenen vreemden kunstenaer met het maken der tombe zou gelast hebben, wanneer zy onder hare leden, zulk een voortreffelik beeldhouwer als van Raephorst telde.

Wy zullen hier geene beschryving der tombe geven, welke men in het verslag van den prior Joannes van Mechelen kan vinden (Sanderus, *op. cit. p.* 534, Mertens en Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, D. III, bl. 553) ; alleenlik moeten wy doen aenmerken dat dit kunststuk het lot van al de andere voortbrengselen van Raephorst onderging : het werd door de beeldstormeren aen stukken geslagen.

Wat de kinderen van Bartholomaeus aengaet [1], deze, Peeter uitgenomen, die jongman overleed, hebben zich allen op het voortreffelikste geplaetst : Machteld huwde Hendrik van Naeld-

[1] Bartholomaeus had eenen neef, Gerrit genaemd, die zich op eene zonderlinge wyze heeft merkweerdig gemaekt; ziet hier wat wy van hem in Koks *Vaderlandsch woordenboek* vinden : « *Gerrit van Raaphorst*, befaamd om zijnen vrouwenroof, welke aldus verhaald wordt. Smoorlijk verliefd zijnde op *Catharina de Grebber*, dogter van Pieter de Grebber, van Leiden, slegts dertien jaaren oud, doch tot het huwelijk de toestemming niet kunnende verwerven, ligtte hij, in de maand september des jaars 1509, met behulp van vijf zijner vrienden of dienaaren, de jonge juffer uit eenen wagen, op den weg van Wassenaar, niet verre van het Huis te Raaphorst, in tegenwoordigheid haarer ouderen, terwijl zij met dezelve na de kerk reedt. *Raaphorst*, eenen priester bij de hand hebbende, deedt zich door denzelven trouwen, en week voorts buitenslands, alwaar hij, eenigen tijd, in ballingschap leefde. In den jaare 1515 verworf hij vergiffenis van zijne misdaad, en verlof om in 't vaderland te mogen wederkeeren, op de volgende voorwaarden. Op een gestelden dag, van zijne medepligtigen verzeld, moest hij verschijnen voor 't hof van Holland, in linnen klederen, met ongedekten hoofde, houdende in de hand eene brandende waschkaars, van een pond gewigt. Aldus uitgerust moest hij God en het geregt om vergiffenis smeeken; voorts moest hij, op den volgenden Zondag, zich laaten vinden in de St.-Pieterskerk, te Leiden, even eens als te voren uitgedoscht, om den boven genoemden *Pieter de Grebber* en deszelfs Huisvrouwe, indien zij verkoozen aldaar te verschijnen, of anders, als derzelver plaatsbekleeder, den Bewindsman der kerke, in tegenwoordigheid van allen, die daar bij wilden tegenwoordig zijn, insgelijks om vergiffenis te bidden. Dit verrigt hebbende, moest hij de waschkaars brengen voor het H. Sakrament aldaar, en vervolgens aan de kerkmeesters van *Wassenaar* betaalen honderd Philips Guldens, om binnen een half jaar besteed te worden tot het vervaardigen van een glas, om geplaetst te worden in de kerk van *Wassenaar* alwaar het feit geschied was, beschilderd met het wapen van den Graave van Holland, en beschreven met de volgende woorden : *Dit glas is alhier doen maaken, uyt condemnatie van den Hove van Hollandt; bij Gerrit van Raaphorst, in beeteringe van de Vrouwe-schaak bij hem gedaan*, enz. 't Geen het glas minder zou kosten, dan de gemelde somme, moest, door de genoemde kerkmeesters, gezet worden op renten, tot onderhoud van het glas ten eeuwigen dage. » Deze was de eenigste misdaed niet, welke door het maken van eene glasrame werd uitgewischt. De gebroeders Jan en Nicolaes van Wyneghem en Jan Winken in de veertiende eeuw, te Antwerpen eene moord op Jan Bode gepleegd hebbende, werden insgelyks tot het plaetsen van een geschilderd venster in de toenmalige collegiale van O.-L.-V. veroordeeld. Zie de *Oude topographie van Antwerpen*, bl. 168, en de *Graf- en Gedenkschriften der provincie Antwerpen*. I. D. bl. 58.

wyk, van een der grootste familiën van Holland, en stierf ten jare 1479. Maria werd nonne te Mariendale, te Diest, Agnes trouwde met den ridder Jacob van Borsselen, heer van Brigdam; Margarita begaf zich in een klooster te Antwerpen; en eindelik Catharina trad in den echt met Otto van Egmont, heer van Kennenburg [1].

Vier honderd jaer zyn sedert Raëphorst dood verdwenen, en de name des meesters, en zyne werken zyn dezer wereld onbekend geworden. Zoet was het ons eventwel, beide uit het boek der tyden terug te roepen; zoet was het ons de fame eens mans te herstellen, die veel heeft bygebracht ter verheerliking der Vlaemsche kunstschole, de grootste, de schitterendste die ooit bestaen heeft; weinig tyds werd zynen voortbrengselen beschoren, doch troostend is de gedachte dat deze zoo min als zyne asch door geene ware vaderlanders, maer door ongelukkige dweepers en een Roomsch Keizer te zoek zyn geraekt.

[1] Sanderus heeft eenige woorden aen deze afstammelingen van Peeter Pot gewyd; de wapens hunner echtgenooten zyn als volgt.

Hendrik van Naeldwyk, draegt *van zilver met den leeuw van keel, getongd en geklauwd van azuer.*

Jacob van Borsselen, draegt *van sabel met de faes van zilver.*

Otto van Egmont, voert *gekeperd van goud en van keel van twaelf stukken, gebroken, in het hoofd door eenen barensteel van azuer.*